

FOGARASI NÁDASDY FERENCZ GRÓF TÁBORNAGY,
A KATONAI MÁRIA TERÉZIA-REND NAGYKERESZTESE.

(1709—1783.)

Élet- és jellemrajz.

Pályadíjat nyert munka.

(Harmadik közlemény.)

VI.

Távozása a hadseregtől.

RIGYES a kolini vesztett csata után *Nimburgra* vonult, a Prágát körülzároló hadteste pedig felhagyván az ostrommal, az *Elbe mentén* visszavonult. Erre Lothringeni Károly és Daun a poroszoknak a cseh királyságból való kiűzését hátaózták el, még pedig úgy, hogy egyesült seregeikkel a *Lausitzba* nyomulnak, míg a könnyű csapatok portyázásokkal nyugtalanítják a poroszok visszavonuló oszlopait.

Frigyes, kinek *Drezdán* kívül, *Sziléziát* és a *Lausitzot* is védelmeznie kellett, ketté osztotta seregét. A maga vezette részzel *Leitmeritzre* vonult, míg a *Móritz* anhalt-dessau herceg és a *Bevern* herceg által vezérelt sereget *Jungbunzlaura* küldte. A császári sereg, a melynek elővédjét Nádasdy könnyű csapatai alkották, *Móricz* oszlopát követte. Később, a midőn Frigyes

jobb oszlopának további visszavonulása miatt *Pirnára*, majd *Drezdára* ment, ennek megfigyelésére küldik ki Nádasdyt.¹

Frigyes, kinek jobb oszlopa ugyancsak szorongatott helyzetbe jutott és a kit a császári sereg könnyű csapatai folytonosan zaklattak, csak harcz árán kereshetett megoldást. E végből a *Pirnáról Bautzenen* át *Löbaura* visszavonult jobb oszloppal augusztus 14-én egyesült és másnap a Zittautól északra álló császári hadsereg megtámadása végett előnyomult.

Nádasdy, a ki július 29-én *Zittaunál* csatlakozott a császári sereghöz, *Osztrositz* alól a porosz sereg minden mozdulatát megfigyelte, a róla tett jelentései alapján pedig meghiúsította, hogy az a császári sereg jobbszárnyát megtámadhassa. Erre Frigyes feladta támadó szándékát és a Neckars-hegyen és a Schanzbergen megtámadhatatlan állásban időző császári sereg megfélemlítése végett más módhoz folyamodott. A merészségéről híres *Winterfeldt* tábornokát *Hirschfeld* felől a császári sereg hátába küldötte, hogy ennek összekötetési vonalát háborgassa. Ez a kísérlet sem sikerült, mert a tartalék hadtestből megerősített Nádasdy könnyű csapataival *Reichenau* és *Neisse* között oly jó állást foglalt el, hogy *Winterfeldt* tervét feladni volt kénytelen. Erre Frigyes bal oszlopát *Bernstadt* alá vezette, míg a *Bevern* herceg által vezérelt jobb oszlop *Schönau* alá, *Winterfeldt* pedig a *Neisse* jobbpartján fekvő *Radmeritz* alá vonult (augusztus 20).²

A kolini győzelem *Mária Terézia* szövetségeseit is felbátorította, a kik most már veszedelmes közelébe jutottak Frigyesnek. Ha tehát Frigyes képtelen *Lotharingiai Károlyt* megtámadni, a szövetségeseik egyikét kellett megrohannia, nehogy ezek egyesülvén, hatalmasabbak legyenek nálánál. A szövetségeseik közül a legveszedelmesebb volt *Soubise* és *Hildburghausen* hercegeknek *Thüringiában* álló serege (57,000 fő). Gyors elhatározással és seregének kisebb részével (21,000 emberrel) szembe szállt tehát ezekkel, míg *Bevernt* 41,000 főnyi haddal a sziléziai részek védelmére visszahagyta. Frigyes határozottan számított

¹ *Hadilevéltár* Beiträge i. m. 241. l.

² *Hadilevéltár* Beiträge stb. i. m. 244. l. — *Schlieffen* i. m. 61. l.

arra, hogy egy-kettőre végez nyugati ellenségeivel és hogy október elején ismét Sziléziában lesz.¹

Frigyesnek augusztus 20-án való elvonulása után Bevern *Görlitz*től délnyugatra, a Neisse balpartján, *Landskrone* és a folyó között vonta össze seregét, míg Winterfeldt a másik parton a *Moys melletti* állásokat foglalta el. Lothringeni Károly szeptember 2-án szintén előnyomult és *Bernstadt* és *Laube* között szállott táborba; szeptember 6-án pedig már *Friedsdorf* és *Beresdorf* között állott, a honnan Nádasdyt *Seildenbergre* küldötte, hogy a porosz felállítás balszárnyát, különösen pedig Winterfeldt hadtestét figyelje meg.²

Nádasdy nem elégedett meg a megfigyeléssel, hanem a két hadsereg közelségére való tekintettel és talán a hadvezér óhajására, a ki valamely sikerrel kívánt beszámolni a királynőnek, Bevern sziléziai összeköttetéseit kívánta megzavarni. Károly hadműveleti céljai, sőt még a királynő is kívánták a cselekvést. Vagyis e hadjáratban is Nádasdynak jutott az első nevezetesebb szerep.

Winterfeldt körülbelül 10,000 főnyi hadtestével *Görlitz*től keletre, *Hermsdorf* és *Leopoldshain* között futólagos erődítésekkel védett állásban táborozott; jobbszárnyának biztosítására, *Moystól* délkeletre, a *Holzbergre* (a mely *Jakelsberg* néven is szerepel) pedig 2 zászlóalj gyalogságot különített ki. Nádasdy szeptember 6-áról 7-ére való éjjel oly ügyesen közelítette meg hadtestével és az Ahrenberg tartalékhadtestnek alája rendelt részeivel a poroszok ezen állását, hogy a reggel 6 órakor kezdett támadás teljesen meglepte Winterfeldtet. Nádasdy Ahrenberg gránátosaival és a bánáti határőrökkel támadta meg a porosz jobbszárnyat. Ezek behatoltak a poroszok állásaiba és vitézül tartották magukat mindaddig, míg Ahrenberg gyalogsága is beérkezett. Most azután az egész megfutamította a poroszokat, a kik ugyancsak nagy erőfeszítéseket tettek a hegy visszafoglalására. A támadást hathatósan támogatta *Pálffy altábornagy* is a Nádasdy- (ma 9.), a Báni- és egy banderialis-ezreddel, a me-

¹ M. Heilmann Friedrich des Grossen Feldherrnthum von Mollvitz bis Leuthen. Milit. Wochenblatt (*Beiheft*). 1904. 4. sz. 116. l.

² R. Horváth Jenő Lotharingiai Károly herceg sziléziai hadjárata. Hadt. Közl. 1890. 89. l.

lyek a Roth-patak mentén nyomulván előre, a porosz gyalogság jobbszárnyát rohanták meg.¹ A rohamot maga Nádasdy vezette lóháton átugratván a sánczon és a mellvéden; a kézi tusában ő maga is a vállán megsebesült.²

A míg így maga Nádasdy a Holzbergen küzdött, addig jobbszárnya *Hermsdorf* felől intézte a támadást. A *Leopoldshain* felől *Vehla* ezredes alatt és a *Kálnoky* altábornagy vezette Császár (ma 1.), Dessewffy (ma 4.) és Kálnoky (ma 2.) huszárvezredek (az utóbbinak csak egy része) nagy lendülettel visszavetették Zieten 35 lovasszázadát. Így tehát az ütközet a poroszok vereségével végződött. Maga Winterfeldt is halálos sebet kapott, hadteste pedig 1850 főnyi veszteséget szenvedett; Nádasdy csapatainak zsákmánya 7 zászló és 5 ágyú volt.³

Lothringeni Károly a királynőhöz intézett jelentésében kiemeli Nádasdy tapasztaltságát, eszességét és bátorságát,⁴ Nádasdyhoz intézett levelében pedig megköszöni neki a sikert és megbizva, hogy alárendeltjeivel is közölje köszönetét és halálját.⁵ Daun tábornagy szintén üdvözölte Nádasdyt e győzelme alkalmából és melegen érdeklődött egészsége iránt is.⁶

A moysi ütközet tehát újabb dicsőséget szerzett Nádasdynak. De nevezetes e csata azért is, mivel a császári könnyű lovassághoz tartozó *magyar huszárságot itt alkalmazták legelőször zárt rendben mint csatalovasságot, még pedig nem kisebb ellenséggel, mint Zieten híres porosz lovasságával szemben.*⁷

A csata után a vesztes Winterfeldt Görlitz és *Leopoldshain* között foglalt állást, míg Bervern, bár a császári hadsereg nem aknázza ki a győzelmet, már Görlitz alatt sem érezte magát

¹ *Hadilevéltár* Beiträge i. m. 244. l. — *R. Horváth J.* előbbi m. 90. l. — *Vanicsek* i. m. 428. l.

² *Geschichte des k. u. k. 9. Husaren-Regts. stb.* i. m. 85. l.

³ *Schlieffen* i. m. 63. l.

⁴ *R. Horváth J.* Lotharingiai K. sziléziai hadjárata i. m. 91. l.

⁵ U. o.

⁶ U. o. és *R. Horváth J.* Levelek i. m. 422. l.

⁷ «In jeder Richtung ein Beispiel sehr sachgemäßer Verwendung der Reiterei» — mondja a hadilevéltár kiadványa, még pedig nyilván a harcjelentés nyomán! *Hadilevéltár* Beiträge stb. i. m. 245. l., — és *Geschichte des k. u. k. 9. Hus.-Regmts. stb.* i. m. 95. l.

biztonságban, miután hirül vette, hogy Hadik elfoglalta Bautzent. Nádasdy győzelme kétségessé tette összeköttetéseit Sziléziával, Bautzen elfoglalása pedig megszakította összeköttetését Frigyes-sel. Hogy legalább Sziléziát biztosítsa magának, szeptember 10-én Penzig—Bunzlau—Haynau—Liegnitz érintésével *Breslau* felé meghátrált.

A Bevernt nyomon követő császári könnyű csapatok között Nádasdy is ott volt, a ki jobbról Laubanon és Löwenbergen át Liegnitzig és mindaddig követte, míg az ugyanezen a menetvonalon előnyomuló derékhad Liegnitzre érve, elzárta a herczeg előtt a breslaui utat. Itt most Nádasdy elválik a császári derékhadtól s a míg ez Bevern herczeggel szemben megállt, addig reá *Schweidnitz* várának ostroma hárult. *Schweidnitz* birtoka azért volt fontos a császáriakra nézve, mivel Cseh- és Morvaország, valamint Szilézia között a központban feküdt és noha körül volt fogva, a császári sereg hátában mégis mindig veszedelmet rejtegetett magában.¹

Nádasdy szeptember hó 23-án indult el *Jauer*ből, még pedig könnyű lovasságának visszahagyása után mintegy 20,000 főnyi sereg élén. Szeptember 30-án azonban a schönefeldi táborban volt kénytelen vesztegelni mindaddig, míg a segélycsapatok (10 zlj. bajor gyalogság, majd október 13-án a württembergi Spitznapf báró altábornagy vezette 10 zászlóalj) bevonultak. Csakis ezután foghatta körül távolabbról a várat; ebbeli hadműveletét október 15-én be is fejezte.² Hiányzott azonban az ostromló tüzérség. Ez október 9-én még Trautenaunál időzött és a rossz utak miatt csak kerülővel, Landshuton és Freiburgon át érhetett a vár alá.³

Végre október hó 21-én megérkezett Ahrenberg második oszlopa is (7 zlj. gyalogság), megtörtént a vár teljes körülzárólása és a most már 30,000 főre szaporodott sereg megkezdhette a várívó munkálatokat.

¹ A várat Frigyes építtette 1747—1753 között. Részletes leírását lásd: *J. G. Tielke* Bayträge zur Kriegskunst und Geschichte des Krieges von 1756—1763. Wien. 1786. IV. Stück. Die drey Belagerungen und Laudonsche Ersteigung der Festung Schweidnitz von 1757 bis 1762. Erster Abschnitt. — Számos, az ostromzár részleteire vonatkozó térképpel és rajzzal.

² *R. Horváth* J. i. m. 99. 1.

³ U. o. 103—104. 1.

A földmunkák azonban igen lassan haladtak, a miért is a vár lövetése is csak fokozatosan erősbült. Október 31-én csak 10 ágyú és 4 mozsár működik. Ennek ellenére is sikereket ért el, mert a IV. számú erődöt összelőtték,¹ a védőrségben nagy pusztítást vittek végbe, a minek következtében a szökések száma is szaporodott. November 2-án délután tűz ütött ki a várban, a mely az erős szél következtében a város felé is elharapódzott. E veszedelem láttára Nádasdy ostromló útegeinél beszüntette a tüzelést, hogy az ostromlottak a tüzet elfojthassák és hogy a lakosság megmenekedjék a nagyobb bajtól. «E cselekedete — írja Tielke — megörökíti Nádasdyt a nemesen gondolkozók szívében ép úgy, a mint tetteit megörökítik az évkönyvek.»²

November 6-án már 43 ágyú és 8 mozsár, harmadnapra pedig már 56 ágyú és 17 mozsár szórta a tüzet, a minek következtében november 10-én a vár külső útegei mind elhagyottak és az egyik kapu is romokban hevert.³ Nádasdy ekkor megadásra szólította fel a várparancsnokot. Seers tábornok várparancsnok azonban csak fegyverszünetet akart és így időt kívánt nyerni. Erre Nádasdy a tüzelést folytatta, hogy minél előbb megadásra kényszerítse a várat és így széttepje azokat a vérmes reményeket, a melyek Frigyesnek rossbachi győzelme nyomán keletkeztek.

November 11-ikéről 12-ikére indult meg az a roham, a melyre a vár behódolt. Éjjeli 2 óraker ugyanis a vár 3 külső erődje Nádasdy csapatjainak kezére jutott, a mire Seers — belátván ellentállása sikertelenségét — a várat meglehetősen kemény feltételek ellenében átadta. Hadifogságba jutott: 4 tábornok, 20 törzstiszt, 168 főtiszt és 5652 főnyi legénység; ezeken kívül zsákmányul esett: 355,576 forint készpénz, 164 ágyú, 16 mozsár, 1,581,183 drb ágyúgolyó, 13,000 drb bomba, 4500 mázsa puska-por, nagymennyiségű puska, töltény, egyéb hadiszer és nagymennyiségű élelmiszer.⁴

¹ Tielke i. m. 29. l.

² U. o. 30. l.

³ U. o. és R. Horváth J. i. m. 687. l.

⁴ Tielke i. m. 53. l., R. Horváth J. i. m. 691. l. A zsákmányul esett ágyúk nehányán ez a felirat volt: Ultima regum ratio. Az egyik magyar

Schweidnitz eleste nagy örömet keltett mindenfelé, Károly herczeg pedig meglehangú levélben köszöntötte Nádasdyt.¹ Maga a királynő november 18-án kelt legfelsőbb kéziratában mond köszönetet Nádasdynak, a csapatoknak és külön Riverson dandárnoknak és a hozzá beosztott hadmérnököknek,² majd pedig, a midőn Károly herczeg küldöttje, gróf Migazzi ezredes a zsákmányolt zászlókkal megérkezett, november 21-én a győzelem megünneplésére fényes Tedeum-ot rendelt. A nép nagy sokasága kísérte a menetet, a mely hangosan éltette Nádasdyt.³

De nemcsak Bécsben, hanem Mária Terézia más országaiban is megünnepezték Schweidnitz bevételét. Magyarországon a helytartótanács sietve tudatta a győzelmet az egyházmegyékkel,⁴ hogy azok hálaistentiszteletet tartsanak. Az elismerésnek egyéni megnyilvánulásai is érik Nádasdyt. Mária Terézia még a tábornagy-i pálczával is ki akarta tüntetni.⁵ De a messze idegenből is gondolnak reá. Így *Giovanni Doria* marquese is üdvözli őt és azt írja, hogy gyermekei is imádkoznak *per il bravo General Nádasdy* és egy városszerte járó dalt is mellékelte leveléhez, a mely ezt mondja: vedra de versi superbi e magnifici.⁶ Sőt

huszárkapitány azután ezt a tréfás megjegyzést tette: Ultima si regum ratio sint arma — profecto Rex Friderice, minus iam rationis habes. *Fessler* i. m. 168. l.

¹ A levél így szól: Ich gratuliere deroselben hiemit nochmals, dass Sie bey dieser Gelegenheit ihren Rhum so staatlich vergrößert haben. Sie haben dadurch Ihre Kays. Königl. Mayestät einen neuen und so wichtigen Dienst geleistet, dass Höchstdieselbe solchen nebst all- vorhinnigen nimmermehr vergessen werden. Közli: *R. Horváth J.* i. m. 691. l. Jegyzet.

² *R. Horváth J.* i. m. 692. l. és *Hadt. Közl.* 1889. 696. l.

³ Fröhlich tudósításai Nádasdyhoz. *R. Horváth J. Levelek*, 424. l. és *R. Horváth J. Lotharingiai K. sziléziai hadjáratai*, 692. l.

⁴ *Katona Hist. Crit.* i. m. 565. l.

⁵ Fröhlich értesítése Nádasdyhoz. *R. Horváth J. Lotharingiai K. sziléziai hadjáratai* i. m. 693. l. — Az egri püspök például többek között ezeket írta: Ohnvermögend bin das Frohlocken Hoch und Niederen Standes personen zu beschreiben: aller orten erhallet Ihre Namen, ja die von denen Dörfern hereinkommenden Bauern schreien auf in den Gassen: *Vivat Nádasdy — vivat unser Schutzvater!* *R. Horváth J.* czikke a Századokban, 1888., 424. l.

⁶ U. o.

Nádasdy sikerével még a népies költészet is foglalkozott, a melynek egyik terméke Schweidnitz bevételét is megénekelte.¹

Schweidnitz megvétele után Nádasdy hadtestével együtt Károlyhoz csatlakozott, a ki a bécsi udvarnak támadólagos hadműveleteket kívánó sürgetéseire végre Bevern herczeg hadának megtámadását határozta el. Bevern herczeg Liegnitz után észak felé kitért és az Odera jobbpartján Breslau előtt, a Lohe vízvonala mögött foglalt állást; vele szemben *Herrenpratsch—Kentschkau* között állott fel a császári hadsereg. Nádasdy, a ki 18-án *Marxdorf*-nál csatlakozott Károly seregéhez, hadtestének zömével *Opperau* és *Bettlern* közt, előcsapataival pedig a Lohe jobbpartján, *Haertlieb—Krietermnél* foglalt állást.²

November 22-én vívták meg a *breslauer* csatát, a mely a császári sereg győzelmével végződött.³

¹ Des tapfern hungarischen Feld-herrn Grafen von Nádasdy auf siegender Heldenglanz bey erfolgter Eroberung der schlesichen Stadt und Vestung Schweidnitz Reim-weis vorgestellet. Wien. 1757. Közli: *Dr. H. M. Richter*. Öst. Volksschriften im siebenjährigen Kriege. Öst. Revue. 1866., VI. f. 41. l.

A bevezető sorok így szólanak:

Des erfochtnen Sieges Früchte
Sammeln sich nun mehr und mehr,
Es erschallet das Gerüchte
Schweidnitz hab nun auch die Ehr
Krieges Söhne anzuschauen,
Die es von des Preussen Macht
Endlich haben los gebracht.
Nun Nádasdy auf das Neue
Hat gezeugt sein Tapferkeit,
Abgeleget zugleich der Treue
Neue Prob der Gschwindigkeit,
Da er Schweidnitz hat bezwungen:
Auch ist dieser Streich gelungen.
Wo Nádasdy greifet an
Ist Victori sein Gespann.

Ezt követi a vár ostromának részletes leírása.

² *Hadilevéltár* Beiträge i. m. 247. l.

³ Károly majdnem négyszeres túlerővel rendelkezett. A császári sereg létszáma 80,000 fő volt (73 gy. zászlóalj, 150 lov. század; Nádasdy hadteste 13 zászlóaljból és 44 lovas századból állott). Bevern herczeg serege csupán 28,000 embert számlált (41 zlj. és 110 lov. szd.).

A csatát Nádasdy vezette be. A mikor ugyanis *Krietern* és *Woischwitz* között felvonult, Zieten fenyegetett balszárnya a horvát gyalogságot visszanyomta; erre Nádasdy lovasságával, a melyet ő maga vezetett, ellentámadást kezdett és a porosz lovasságot *Herdamra* visszaverte. A Kleinburg birtokáért folyó hosszú harcban Nádasdy számbeli alárendeltsége miatt Zieten 50 lovas századával szemben döntő sikert elérni nem tudott, úgy hogy megismétlődött a kolini eset, a mennyiben Nádasdy fogva tartotta Zieten lovasságát, úgy hogy ez nem vehetett részt a főerők harcában.¹ A három oszlopban támadó császári főerő ezután átjutott a Lohe-n és késő estig tartó harc árán elfoglalván az ellenséges állásokat, a poroszokat Breslauba szorította, a honnan ezek, megfelelő őrsereg visszahagyása után, az Odera jobbpartjára húzódtak.

Másnap a beverni herceget egy kémszemle alkalmával elfogták, Zieten pedig, a ki a sereg parancsnokságát átvette és miután a vár őrségét megerősítette, bántódás nélkül vonult vissza 15,000 főnyi seregével az Odera mentén *Glogaura*. Károly ugyanis megelégedett Breslau birtokával (nov. 29-én Letvitz szabad elvonulás fejében átadta) és a téli szállások elfoglalásának gondolatával foglalkozott, noha Frigyes már közeledett azért, hogy a boroszlói sereggel egyesülve Károlyt visszaszorítsa. Frigyes ugyanis a rossbachi győzelem után (nov. 5.) nov. 14-én Lipcse alól elindult és erőltetett menetei ellenére sem érkezhetett be a beverni herceg támogatására,² mert november 28-án csak *Parchvitzon* van, a hol csatlakozott hozzá Zieten a breslauer sereg maradványával. Most újjászervezte hadseregét, a melynek állománya a következő volt: 48¹/₂ gyalog zlj., 133 lovasszázad, 78 nehéz ágyú, vagyis összesen 35,000 fő. Ezzel kellett visszazereznie mindazt, mit az év folyamán elvesztett.

Károly herceget az eddigi sikerek felbátorították. Az óvatos Daun ugyan azt tanácsolta, hogy ne hagyja el a breslauer erős

¹ R. Horváth J. Loth. Károly szil. hadj. i. m. 699. és *Hadlvt.* Beiträge i. m. 247. l.

² 15 nap alatt (Lipcse—Parchvitz) 41 mérföld = 307 kilométer!

védőállást, a haditanács többsége azonban, Károly kívánsága szerint, az előnyomulás mellett döntött.¹

Frigyes december 4-én indult Neumarktra, ugyanekkor Károly is megkezdi előnyomulását 65,000 főnyi seregével, a mi nagy örömet okozott Frigyes lelkében.²

A császári sereg másnap *Nippern—Frobelvitz—Sagschütz* vonalában várta Frigyes támadását, s azt hitte, hogy a döntés a jobbszárnyon következik be. Frigyes elővéde a *Bormenál* álló császári előhadat visszaverte, majd az előhad védelme alatt délkeletnek, Schriegwitz felé tért ki és ferde hadrendjének példás alkalmazása mellett³ halomra döntötte Károly csatarendjét.

Nádasdy hadteste (20 lovasszázad, württembergi és bajor gyalogság) a császári sereg balszárnyán, míg a császári lovasság zöme a jobbszárnyon Lucchese alatt állott. Nádasdy idejében észrevette és tudatta is Károllyal Frigyes szándékát,⁴ de nem hallgattak reá és mindössze csak a *Nippernél* álló tartalék hadtestet vonták közelebb a derékhadhoz. A midőn aztán a császári sereg balszárnyára irányított támadás nyilvánvalóvá vált és a hadseregnek dél felé arczot kellett váltania, Nádasdynak jutott a feladat, hogy ezt lehetővé tegye. Nádasdy, aránylag gyenge lovasságával, Zietennek, a terep nehezségei miatt rendetlenségbe jutott lovasságát a *Kaul-Busch* berek felől meglepőleg és oldalból megtámadta és visszaüzte ugyan, de a beverni herczegnek jobboldalát védő gyalogságának tüzeben rohama megtörik és a gohlai domb mögé kénytelen visszavonulni. Innen megritkult lovasaival másodsor is előretört Nádasdy, de Zieten rohamra jövő 11 lovaszredével szemben nem tarthatta magát és a Weistritz hidjáig volt kénytelen visszavonulni.⁵

¹ *Schlieffen* szerint (i. m. 73. l.), hogy Frigyest «aus denen Stellungen zu vertreiben, in denen er sich vielleicht allzusehr zu befestigen möchte.»

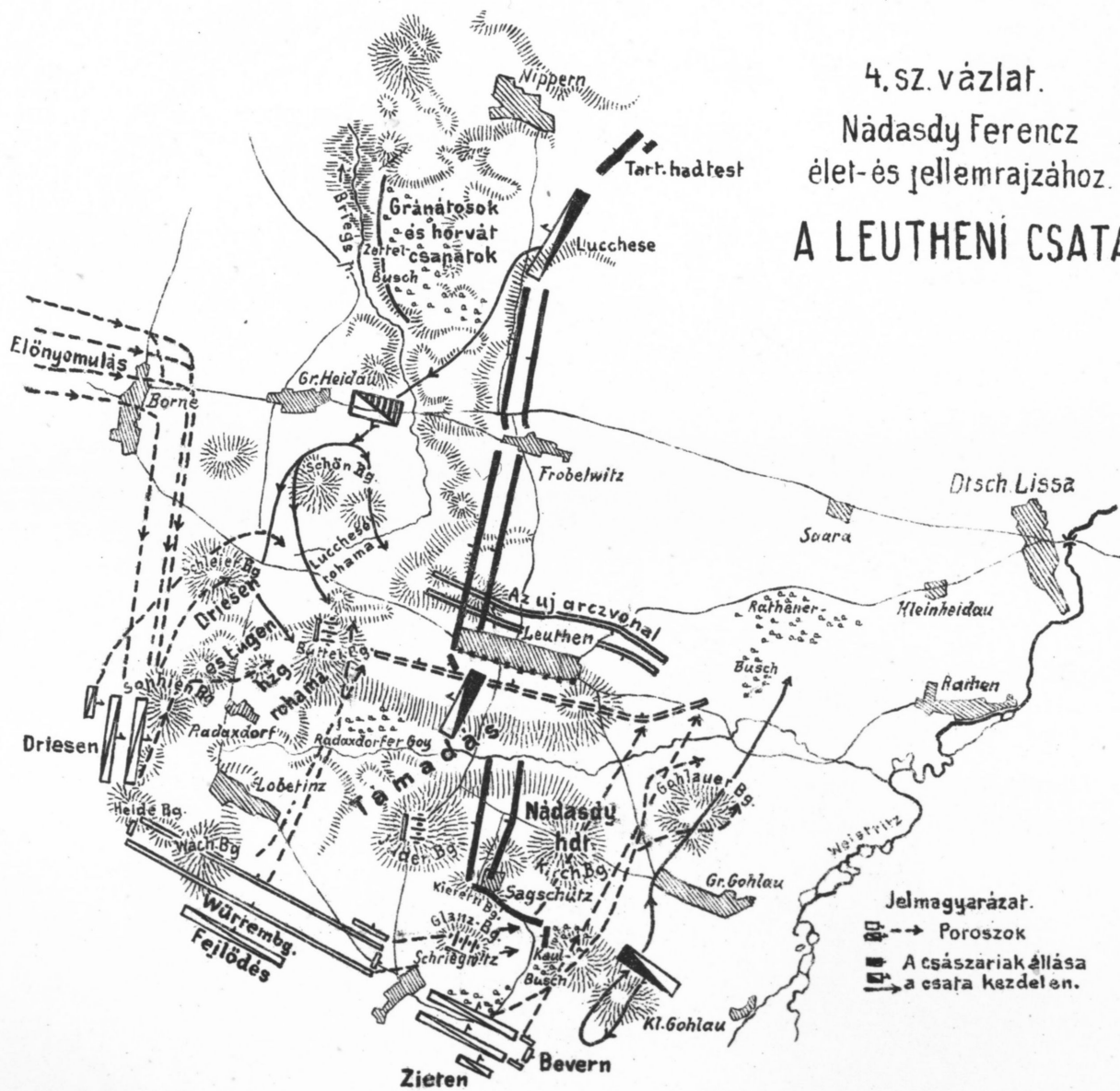
² Ezt mondta Frigyes: Der Fuchs ist aus seinen Loch gegangen, will ich auch seinen Übermuth strafen! *Schlieffen* (i. m. 13. l.) szerint.

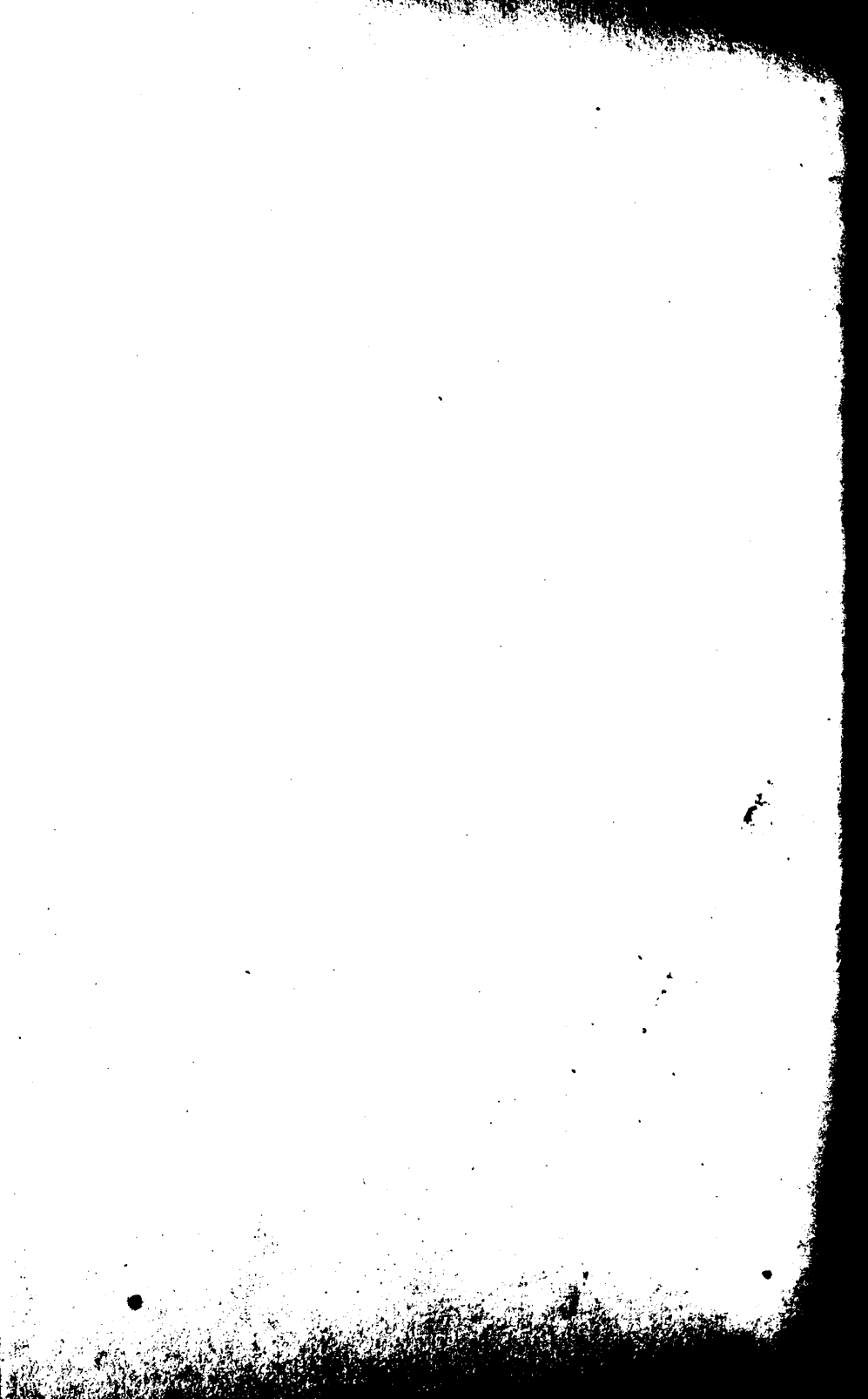
³ A ferde hadrend ügyes rajzát lásd: *Ujhelyi Péter* Az állandó hadsereg története stb. i. m. 345. l.

⁴ *Kerchnave* Kolin i. cikkének 475. l.

⁵ *Schlieffen* i. m. 75. l. és *Helmes* Leuthen (Kav. Monatshefte, 1907. XII. füz.)

4. sz. vázlat.
 Nádasdy Ferencz
 élet- és jellemrajzához.
A LEUTHENI CSATA.

A leutheni csatát Károly a balszárnyon vesztette el. Az el-késett arcváltás folytán a poroszok támadása Leuthen nyugati oldalán érte, de az itt megakadt. Most Lucchese érkezettnek látta a pillanatot, hogy a porosz balszárnyat és ennek tűzérési támpontját, a Butterberget, Gross-Haidau felől oldalból meg-rohanja. A bátor terv meghiusult, mert *Driesen* 50 lovasszázada és *Jenő* württembergi herceg tartalék lovasságának 30 százada oldalból és hátból előtörve, eldöntötték a csatát. A császári sereg a Weistriz felé menekült, a hol Nádasdy fedezte a visszavonulást. Maga Frigyes néhány önként jelentkező zászlóaljjal Lissáig üldözte a császáriakat.

A leutheni vereséggel a hadjárat összes eredményei elvesztek! Breslau 22-én, Liegnitz pedig 28-án megadta magát a poroszoknak, csupán Schweidnitz dacolt még 7000 főnyi véd-őrségével.

Károly sietve visszavonult eddigi diadalainak szinteréről és Csehországba vezette mindinkább kevesbedő seregét. A visszavonulás alatt Nádasdy — mint az összes lovasság parancsnoka — fedezte a visszavonulást, a mely Schweidnitzen át Königrätz felé történt, a hová december 23-án ért be a sereg és téli szállásokra oszlott. Frigyes hadseregével Sziléziában állapodott meg és a visszavonuló császári sereget csak kezdetben és ekkor is igen lanyhán üldöztette. Még így is a felére olvadt le Károly serege a kiállott fáradalmak, az élelmezés szűkös volta és a szökések miatt.

Mária Teréziát a vereség ugyan nagyon bántotta, de leg-kevésbé sem gondolt a Frigyes által felajánlott békekötésre.¹

A közhangulat a vereséért leginkább Lothringeni Károly

¹ «Nicht der Besitz von Schlesien reize sie zur Fortsetzung des Krie- ges, lediglich um der Ruhe Europas und ihrer eigenen Willen strebe sie die Macht des Ungeheuers zu verringern.» Ez volt megokolása franciaia szövetségesével szemben. Frigyes ugyan azt hitte, hogy tekintettel a csá- szári sereg állapotára, a tavaszra meg lesz a béke, de azért «selbst wenn man dessen sicher wäre, müsste man darum nicht minder Anstrengung machen, um sich in eine formidable Situation zu versetzen, da das Argu- ment *die Gewalt* das einzige ist, was sich gegen diese Hunde von Köni- gen und Kaisern verwenden lässt.» *Schlieffen* i. m. 77. l.

herceget vádolta és ennek különböző módon kifejezést is adott. Többek között gúnyos rajzok jártak kézről-kézre, a melyeket a bécsi Burg, a Szent István-torony stb. kapuján aggattak ki bátor emberek. A képek egyike például a három hadvezért: Károlyt, Daunt és Nádasdyt ábrázolja. *Daun* ezt mondja: Mit Schwert und Blut, *Nádasdy* pedig: Mit Verstand und Muth, míg a *herceg* egy telt boros kancsóra mutat és így szól: Der Wein ist gut! Bécs egész rendőrsége talpon volt, hogy elfogja a merénylőket, sőt még 500 aranyat is tűztek ki a szerző kézrekerítésére. A bécsiek azonban nem árulták el azt, hanem másnap ugyanazokon a helyeken ott lógott a következő tartalmú írás: «Wier sind unsrer vier: Ich, Feder, Tinte und Papier.»¹

1758 január 1-én Károly herceg tudtára adta Nádasdynak, hogy a királynő felmentette a hadseregnél katonai szolgálata alól és hogy térjen vissza Horvátországba báni méltóságába. Felmentését különben maga Nádasdy is kérelmezte az előző napon a herceghez küldött levelében, a mit Károlynak Nádasdyhoz intézett sorai is igazolnak.²

Nádasdy Ferencz, a magyar lovasság bálványozott vezére, a ki harmincz éven át északon és délen küzdve-küzdött, a ki törhetetlen hűséggel és ragaszkodással viseltetett királynője iránt, most végleg búcsút mondott az annyi dicsőséget szerzett katonai pályának és engedelmeskedett legfelsőbb hadurának, hogy ernyedten szorgalmával a báni méltóságban szolgálja a trónt és a hazát. Távozását nem kísérte a királyi elismerés, de zokszó sem érte s így hajlandók vagyunk igazat adni Friedjungnak, a ki a királynő korabeli császári hadseregre nézve ezt írta: rendszerré vált, hogy a kudarcot vallott hadvezért, mert mindig voltak befolyásos összeköttetései, elbocsássák a szolgálatból és enyhén ítéljék meg.³ Még Lothringeni Károly is csak figyelmes szavakkal búcsúzik el Nádasdytól: Womit übrigens in Hoffnung

¹ Dr. R. M. Richter i. m. 46. l.

² R. Horváth Jenő Lotharingiai Károly sziléziai hadjárata, i. m. 704. l.

³ Friedjung H., Harcz a német hegemoniáért stb. Junius fordításában. Budapest, 1903., II. köt. 5. l.

Euer Excellenz wiederum in Wien zu sehn mit ganz besonderer Consideration stets hin verharre.¹

Nádasdy azonban nem egyedül távozott a hadseregből, hanem Károly is követte őt, a kit a királynő felmentett vezéri méltósága alól! A köztudat mind a két nevezetes férfiú távozását a leutheni vereségnek tulajdonította; a királynő kettőjüket okozta a vereségért!²

Nádasdy maga némán és sértett önérzettel távozott, de mint katona engedelmeskedett. Csak sokára, 1759-ben, tört ki belőle a méltatlankodás mellözése miatt, a mikor bátyjához, Lipóthoz intézett és egyedüli magyar levelében ezeket írja: meg köll engednem keservesen esik kinek-kinek, a ki magát minden alkalmatosságokban érdemesíteni igyekszik és érdemeit nyilván mutatja, ezeknek nemcsak jutalmát nem nyerheti, de még másoktul magát megelőztetni, neki köll tapasztalni. De ilyenén volt mind régente, mind most is a világ folyása . . . Jön ismét olyas idő, hogy az érdemesekre is leszen reflexzio.³ Egy másik, még pedig 1762-iki levelében sejteti, hogy kinek tulajdonítja az ármánykodást. Ebben ugyanis egy báni intézkedésről ír, a mely az udvar kívánsága szerint történt: wann es nur nicht darumb reprobiert (repoussieret) wird, dass solche nicht der Feldmarschall *Daun* gemacht hat; es wird dem *Daun* zweifelslos ohne verdriesen, dass ich der Kanzlei und nicht ihm berichtet habe, allein da es Landessache, so habe unnöthig gefunden diese canale (valószínűleg canaille) hievon zu benachrichtigen.⁴

Bizonyos, hogy Lothringeni Károly és Nádasdy között feszült volt a viszony. De ez csak a leutheni csata óta állhatott fenn, mert a mint Lothringeni Károlynak nagyszámú levele bizonyítja,⁵ a bresloui csatáig ép Nádasdy az, kinek tanácsát és véleményét kéri minden hadivállalatnál. A leutheni csata után megváltozik

¹ Károlynak említett levele.

² *R. Horváth J.* Lotharingiai Károly sziléziai hadjárata. 370. l. *Kerchnave* i. m. is.

³ *Hadt. Közl.* 1890. 117. l.

⁴ *R. Horváth J.* Levelek. 422. l.

⁵ *R. Horváth Jenő* Lotharingiai Károly sziléziai hadjáratában közli e levelek nagy részét.

a viszony. Károly hidegen búcsúzik tőle, mert Nádasdy hevesen összetűzött vele, a midőn a porosz hadsereg oldaltámadását jelentvén és erősbitést kérvén, magára hagyatott.¹ Kézzelfogható olyan okot tehát nem találunk, a melynek alapján Károly Nádasdyt vádolhatta volna; a személyét érintő bántást pedig megtorolta Károly azzal, hogy a leutheni csatáról írott harcz-jelentésében kevés szóval érintette Nádasdy szereplését, holott Nádasdy tagadhatatlanul érdemeket szerzett. Erre később majd még visszatérek. Meggyőződésem az, hogy nem a leutheni vereség volt oka Nádasdy felmentésének, hanem oly mélyen szántó személyi és katonai körülmények, a melyek már a schweidnitzi ostrom idejében keletkeztek s a melyek a királynőt a nevezetes férfiú eltávolításának kényszere elé állították. Hogy ebben Lotharingiai Károlynak is része volt, nem hiszem. Ellene szól a schweidnitzi ostrom utáni bizalmas viszony. Majdnem bizonyos azonban, hogy Daun keze működött a kulisszák mögött, a ki a királynőnek is bizalmasa volt! Ebbeli gyanúmat megerősíti a cs. és kir. hadilevéltár *Memoires über die Haltung, das Aussehen und die Sanitäts- und Verpflegsverhältnisse der österreichischen Armee* stb. című kézirat, a mely behatóan foglalkozik a császári hadsereg szervezetével, belügyeivel és személyeivel.²

¹ Geschichte des k. u. k. Husaren-Rgts. Nr. 9. 87. l.

² *Hadilevéltár* Cabinetsacten. 1757. Belagerung von Schweidnitz. XIII 13. szám alatt.

A Nádasdy személyét érintő részek a következők: *«Einigkeit der hohen Generalität. Unter der hohen Generalität ist einige Desunion eben nicht zu verspüren, und vann auch selbe in ihren Meinungen unterschieden sind, so kommt es doch von keiner Disharmonie her.»*

«Eigenschaften des Generalen Grafen Nádasdy. Der General der Cavallerie Graf von Nádasdy scheint noch allezeit die Betrübniß über das verlorene Ofner Commando zu empfinden.» (Érdekes körülmény a királynő felmentő, illetőleg báni kinevező okiratával szemben.)

«Aus einer allzu grossen Accuratesse will er nichts, wo ihm buchstäblich nicht vorgeschrieben ist, thun, sondern fraget sich ehender über jenes, wo er einen Zweifel hat, an, wodurch ein und anderes in Verzögerung gerathen ist; gleich wiedermalen, da es schon seit so geräumer Zeit um die Belagerung Schweidnitz zu thun ist, öfters Anstände sich ergeben, weilen er vorgegeben, dass die Belagerung ihm nicht aufgetragen seye,

Az emlékirat szerintem nyilvánvalóvá teszi azt, hogy nem a leutheni vereség miatt megtorlasként távolították el Nádasdyt, hanem az ellentétek miatt, a melyek közte és a főparancsnok (Dawn) között fennállottak és a melyek főleg a schweidnitzzi ostrom alkalmával élesedtek ki.

Nádasdynak, a testestől-lelkestől huszárnak, a gyors cselekvés és a tettek emberének természetével nem fért össze a várak ostromlása, a mely elégtelen eszközök és ágyúk hiánya mellett lélekölő lassúsággal folyt; bizonyára, nehezen tűrte, hogy neki, a ki eddig mindig a hadsereg előtt az ellenség nyakán ült, most a saját hadseregének háta mögött azt nézi, hogy miként czirkalmazák a hadimérnökök a terveket, mint ásatják a futóárkokat, az ostromló tüzérség mellvédeit és az aknákat! Jelentéseiből kiérezzük kedvetlenségét, a magába fojtott haragot, hogy megfelelő ostromeszközök hijján oly feladat elé állították, a melyet tüzérség nélkül megoldani képtelen.

und er dahero um die Determinirung deren Örtern, wo ein und anderes provisorice zu arbeiten zu depositieren seye, sich nicht äussern könne.»

«Besetzung des künftigen winterlichen Cordon. Wann Schweidnitz erobert und die Lausnitz (sic!) von denen Feinden gereinigt seyen sollte, so möchten 60 bis 70.000 Mann zur Besetzung der winterlichen Cordon hinlänglich seyen, um von allen Winterlichen Anfällen sicher zu bleiben.»

«Für die künftige Campagne konnte eine mindere Auswahl von Generälen bestimmt werden, welche aber auszuwählen wären, haben jene zu entscheiden, denen derenselben Eigenschaften bekannt sind.»

«Auswahl deren Generalen zum Commando, bey den künftig winterlichen Cordon. Es erfordert aber das Beste des Allerhöchsten Dienstes eine gute Wahl von jenen Generalen zu treffen, welche durch diesen Winter in Schlesien zu bleiben haben, massen ein so remanenter Feind, als Preussen ist, schwerlich den Winter hindurch ohne aller Unternehmungen sitzen bleiben wird.»

Most az ajánlások következnek, még pedig: Eszterházy Miklós, Hadik András és Pálffy Rezső. Majd ez következik:

«Der Cordon würde übrigens besonders wohl versehen seyn, wann der General der Cavallerie Graf Nádasdy hierzu destiniert würde, als welcher an Erfahrungheit und Vigilans niemanden etwas nachgebet, von Schlesien eine vollkommene Känntniss besitzt, alle, zu einem General-Commando erforderlichen Eigenschaften an sich hat und bey deme nichts zu erinnern scheint, als dass er nicht gern von andere sich commandieren lasset.»

A királynő sürgeti is,¹ még pedig türelmetlenül, ő meg csak csigalassúsággal haladhat a kitűzött czél felé a körülmények miatt. Ha már most az innyére nem való feladat teljesítése közben csak azt teszi, mert hisz mást nem is tehet, a mit az emlékirat mond, nevezetesen: *Aus einer allzu grossen Accurateesse will er nichts, wo ihm buchstäblich nicht vorgeschrieben ist, thun, sondern fraget sich ehender über jenes, wo er einen Zweifel hat, an . . .* akkor megértjük, hogy miért intézett a királynő kérdést a főparancsnokához, a melynek kötelessége volt Nádasdyt, az alparancsnokot támogatni.² Világos, hogy a most már fennálló ellentét daczára Schweidnitz eleste után a hódoltató Nádasdyt rögtön eltávolítani nem lehetett; de viszont bizonyos az is, hogy a királynőnek választania kellett a két hadvezér között, mert két kard nem fért meg egy hüvelyben! Hogy a királynő választása Daunra esett, azon nem csodálkozhatunk, bár nehezebb eshetett az adott viszonyok között az egyformán hatalmas vezérek közül még csak egyet is elbocsájtani. Az elbocsájtásban a leutheni vereségnek befolyása nem volt, hiszen Nádasdynak ebben semmi bűne nem volt, hacsak az nem, hogy valószínűleg Daunnak és nem a herczegnek mondotta meg véleményét, amivel csak alkalmat szolgáltatott arra, hogy a kolini és a schweidnitzi győző őt állítsa oda bűnbaknak. Ez azonban nem sikerült teljesen, mert a bécsi vox populi ellene bizonyít és mert 50 évvel később: *Nihil tamen preterea Nadasdii gloriae detractum est* — írja Katona³ és 150 évvel később pedig maga a hivatalos udvari történetíró is ezt mondja:⁴ In der unglücklichsten Schlacht bei Leuthen erkannte er sogleich des Königs zweideutige Manœuvres, blieb aber ohne Unterstützung, und obwohl der beklagenswerthe Erfolg seinen richtigen Blick bestättigt hatte, wurde er dennoch von der Armee abberufen.

¹ R. Horváth J. Lothringeni Károly sziléziai hadjárata. 684. l.

² Nádasdy jelentései a királynőhöz. *Hadülevéltár*, 1757. Cabinetsacten. X/4. a, b, c, d. *Hofkriegsracten*: IX 26a.—IX 26d. 28, X 5. 23, 23a, 44, 44c. XI 1. 7.

³ Katona i. m. 572. l.

⁴ Dr. J. Hirtenfeld *Der Militär-Maria-Theresien-Orden* stb. 39. l.

Későn, 1762-ben és talán öntudatlanul, Daun maga is elégtételt szolgáltatott Nádasdynak, mert mint a haditanács elnöke előterjesztést tesz, hogy a következő évben megindítandó hadjáratban Nádasdyt tegyék meg vezérnek a Sziléziát elárasztó felkelő sereg élére.¹ Teljesedésbe ment tehát Nádasdynak az a jövendőlése, a melyet 1759-ben a bátyjához intézett levelében mondott, hogy «Jön ismét olyan idő, hogy az érdemesekre is leszen reflexzió.» A reflexzió azonban későn jött, a midőn beigazolódoft, hogy «*Nádasdy's Entfernung nützte dem Könige von Preussen mehr, als noch drey Siege, wie der bei Leuthen*» ...²

VII.

Nádasdy hadtörténelmi jelentősége.

Joggal befejezettnek tekinthetjük Nádasdynak, a csatákban és ütközetekben naggyá lett lovas vezérnek szereplését, a mikor az 1757. év elmúltával örökre búcsút mondott a csatamezőnek. Báni méltóságával egybefűződő katonai kötelességei már csupán a hadseregszervezés habár nehéz, de itt kellőleg és közelebről nem méltatható munkálataira terjedtek ki.

Harmincz esztendő bőséges tapasztalataira hivatkozhatott és nehéz időkben szerzett diadalok fénye ragyogta körül.

Ha ma, immár majdnem két századdal későbbben, visszatekintünk életére, legelőször is az ember köti le figyelmünket. A sors kegyéből fiatalon és a mai felfogás szerint elég magas katonai ranggal kezdette meg a reá annyi dicsőséget hozó katonai pályáját. Korára való tekintettel előremenetele ugyan gyors, de nem kivételes, habár bizonyos, hogy családi neve, atyjának és bátyjának befolyása ez irányban is érvényesült. De ez csak eleinte volt, mert később előremenetelét már a maga érdemeinek köszönhette. Ifjú korának szűk határok közé szorított szolgálati állásában első hadi sikereit kisebb harcokban vívta ki

¹ Cs. és kir. házi, udvari és állami lt. Németországi háborúk. 181. szám. 1757. Közli: R. Horváth J. Levelek. 418. l.

² Konjazzo Geständnisse eines Veteranen. Fessler i. m. 173. l.

személyes bátorságával és merészségével. Az alig huszonnégy éves őrnagyot a vitézsége emelte ki az ismeretlenség homályából! Erélye, a mely ugyancsak csodálatraméltó a fiatal férfiban, nem csökkent, a mikor négy évvel később, mint ezredparancsnok, felelősséggel teli állásba jutott és a mikor ezrede belügyeit kellett rendbeszednie. Talán nagyon is szigorú volt; fiatalságával természetesen együttjáró nagy buzgalomával talán többet tett és akart, mint a mennyit mi ma jónak ítélünk. De én, figyelembe véve az akkori idők erkölceit, úgy látom, hogy igaza volt, a mikor vasmarokkal szedett rendbe mindent. A meggyőződés vezethette tetteiben és nemcsak lobbanékonyága, mert hisz egy ideig még a haditanáccsal is szembeszállt.

Erélyes volt és meggondoltan cselekedett további katonai pályáján is, a midőn az északi harctéren a kissé fegyelmezetlen könnyű csapatok erőskezű vezérévé őt, a fiatal tábornokot nevezték ki. Ha nehéz tisztségében nem is fékezhetette meg mindig az *air guerrier*-ben más erkölcsöket felvett emberi természetet, ezt, a legtöbb esetben, a harcz sikerének érdekében érvényesíteni tudta!

Az első és a második sziléziai, valamint a bajor trónörökösödési háborúban Nádasdy önálló csapatvezető. Sikerei, még pedig mindig önálló feladatok megoldásában, szinte rohanva, egymást érik, a mikor könnyű csapataival, majd mint az elő-, az oldal- és utóvéd szerepében, majd pedig mint önállóan kikülönített portyázó csapat a Szudeták lábától egészen a Rajnáig és vissza száguld.

Tettei messze földön ismertté teszik és keresett alparancsnokká válik az a Nádasdy, a ki *Neuhausnál*, a Rajna mentén *Schrecknél*, a *lauterburgi sánczok* tövében, valamint az olasz hadjáratban *Guastallánál* és *Rottfregdonál* rettegetté vált és gyarapította a maga és az alája rendelt csapatok dicsőségét. Képességei igazán a harmadik sziléziai hadjáratban érvényesültek, a mikor egy seregtest vezére lett. E minőségében ér el dicsőségének tetőpontjára, a melyben önhibáján kívül és hirtelen megáll, hogy rajta is beteljesedjen az az ősi igazmondás, hogy *Quidquid agunt reges, plectuntur Achivi*.

A *kolini csatában* valóban tündökölt mint lovasparancs-

nok.¹ Érdeme az, hogy a védelemnek erkölcsi hátrányát a porosz szárnytámadás erkölcsi előnyével, a két harcsmód taktikai súlyának és értékének kiegyenlítésével szemben, a maga egyéni, jellem-ben és katonai tudásában rejlett felfogását érvényre juttatta.

A porosz király itt is a jól bevált ferde csatarendet alkalmazta. Mivel Daun arcztámadást várt, csapatait is ennek megfelelőleg állította fel. A mikor azután a porosz támadás megindult, állását meg kellett változtatnia, vagyis bebizonyosodott: a védelem erkölcsi hátránya, hogy a védő akarata a támadótól függ, hogy a védőnek úgy kell cselekednie, a miként azt a támadó megszabja. Frigyes felismerte az osztrák jobbszárny gyengeségét. Ide irányította tehát támadását és egyelőre figyelmen kívül hagyta Daun csatavonalának többi részét. Vagyis függetlenül ellenfelétől, a maga akaratát érvényesítette! Maga Nádasdy is azt hitte, hogy Frigyes arczban támadja meg a császári sereget. De a midőn észrevette, hogy a porosz erők a császári sereg jobbszárnya előtt csoportosulnak és hogy a porosz lovasság tömege az ő figyelő állása irányába kezd előretörtetni, *mint afféle gyorsfelfogású lovas vezér átlát a szitán*, visszavonul a fenyegetett oldalra, megszállatja nemcsak gyalogsággal, hanem tüzérséggel is a részletes csataleírásnál annyiszor említett kis tölgyerdőcskét, vagyis azt a pontot, a melyet minden áron meg kellett tartani, nehogy kivessék állásaiból a császári sereget! A Nádasdy által szívéosan védelmezett helynek birtokában Daun nemcsak hogy meghosszabbíthatta, hanem folytonosan meg is erősíthette csatavonalának veszélyeztetett jobbszárnyát, úgy hogy Frigyes támadása végül is kudarcot vallott. *Ez Nádasdy legnagyobb érdeme, a melyet tőle senki el nem vitathat!*

¹ •Die Schlacht bei Kolin ist die Glanzleistung eines der tüchtigsten Reitergenerale Österreichs, ein klassisches, kaum je wieder erreichtes Beispiel, in allen Stücken regelrechter, wo nöthig kaltblütig besonnener, wo nöthig im Handeln rascher und energischer Führung der Reiterei. Die Geschichte dieser Schlacht ist, wie die keiner anderen geeignet, das hohe taktische Verständniss und die nicht minder hohe Manövrierfähigkeit der alten österreichischen Kavallerie, *die eminente Begabung, das besondere Geschick Nádasdy's in das rechte Licht zu stellen.* • *Hadilevéltár* Beiträge, 313. l.

Érdekes még Nádasdynak a szereplése a csata további lefolyásában is. Állandóan résen van a fenyegetett ponton; figyeli Zietent, a kit, tekintettel a maga gyenge huszárságára, meg nem támadhat a maga jószántából; e mellett szakadatlanul figyeli a krzsechorzsi támadásokat s a mint a poroszok sikert érnek el, azonnal alkalmazza a porosz gyalogsággal szemben nehéz lovasait és fűrgé határőreit, közben azonban a tétlenségre kárhoztatott Zietent sem tévesztette szem elől, hanem reáuszította huszárjait, a kik csipkedték és vagdalták a porosz lovasságot akkor, mikor ezek a tölgyerdőske felé támadni akartak.¹

Kolin után következett a *moysi* (Holzberg) *ütközet*. Nádasdy itt teljesen önállóan cselekszik. Támad! Éjjel közelíti meg Winterfeldet és ezt meg is veri. Maga a porosz vezér is halálra sérülten vált ki a csatából, a mi a 12 év előtti (Landshut, 1745 május 22) mérkőzésnek volt viszonzása.

Breslau alatt ismét szembe kerül a két lovasvezér: Zieten és Nádasdy. Noha Nádasdy a gyöngébb, mégis támad. Szinte ismétlődik a kolini csata, mert Nádasdy gyöngébb erejével leköti Zietent.

Végre elérteztünk az utolsó állomáshoz, *Leuthen*hez, a hol a balszárnnyat alkotó gyenge hadtestét éri a porosz támadás. *Idejében figyelmezteti a főparancsnokot a veszélyre.* A mikor ez aztán tudatára ébred a veszélynek, már későn van! A védelemhez tapadó átkot újra érezte Frigyes erőteljes támadása, a melynek csapását az arcváltással kivédeni nem sikerült. Nádasdy megpróbálta ugyan a maga szerencséjét, de a szerencsének és a vakmerő bátorságnak is megvan a maga határa: Zieten 50 lovasszázadával és ennek gyalogságával szemben az ő kevés 20 huszár- és könnyű lovasszázada nem állhatta meg a helyét, habár az első rohamban sikert is értek el.²

¹ «Er hat den richtigen Moment zu Massenangriffen auf die feindliche Infanterie lange abgewartet, ihn aber dann mit aller Energie und mit unerhörtem Erfolge benützt. Er hat etwa 5000 Husaren für genügend gehalten Zieten abzuwehren, wenn er sich weiter einmischen wollte, und hatte Recht, denn Zieten mischte sich nicht weiter ein, so viel Ursache er dazu hatte und obwohl ihn nichts hindern konnte, als eben jene Husaren.» U. o. 316. l.

² «Auf den linken Flügel hatte die Cavallerie Nádasdy's (nur 20

Azokat a portyázásokat, a melyeket ő maga irányított és vezetett, már az előző fejezetekben ismertettük. Ezekben nem egyszer adta tanujelét személyes bátorságának. A moysi csatában, Schweidnitz ostrománál és Breslaunál rettenthetetlenül elől járt és kivette részét a kézitusából.

Jóakaró, következetes és igazságos bánásmódja mellett még egy szép tulajdonságát kell kiemelnem. Csapatainak jó hírnevéért mindent megtesz és érdemüket soha sem engedte kisebbiteni. Még Lothringeni Károllyal szemben is követelte a huszárajának kijáró elismerést.¹ Ő az, a ki alárendeltjeinek érdemeit elismerésben részesíteni kívánja, s a ki őket ily irányú kérelmekben hathatósan támogatja.² Ő, az erély embere, Schweidnitz ostroma alkalmával ép akkor szünteti be az ostromot, a mikor az amúgy is szűken megszabott ostromló eszközök teljes felhasználásával is csak alig érhetett el eredményt; bár a királynő sürgeti a vár bevételét, beszünteti a tüzérség működését akkor, a mikor a tűzvész végromlással fenyegeti a város amúgy is sújtott lakosságát.

Ha Friedjung véleménye szerint³ hiányzott is Mária Teréziának az arisztokráciából származó hadvezéreiben a határozottság, a bátorság, a férfias tettekkel járó felelősségérzet, ez a vélemény Nádasdyra nem vonatkozhatik. Találóan jegyzi meg *Rónai Horváth Jenő* Lothringeni Károly sziléziai hadjáratáról írott művében: «Nagytehetségű lovas vezérek ritkán születnek s a míg a poroszoknál *Zieten* után *Seidlitz* következett, nálunk nem következett senki *Nádasdy* után. *Dawn szerencséje nagyobb volt, pótolhatta Lothringent, de a magyar huszárok, a lovas*

Escadrons) einen schweren Stand, hat aber ihre Aufgabe rühmlichst gelöst. Wir sehen — írja *Denison* a lovasság történetéről írott művében — Nádasdy mit seinen Reitern über *Zieten* herfallen, bevor dieser sich zur Attaque hatte formieren können, und es war bei dieser Gelegenheit, wo die preussische Reiterei sich bei ihrer Infanterie für den Beistand zu bedanken hatte, welchen vier in ihrem Rücken aufgestellte Bataillone ihr leisten.»

¹ A herczeg egyik levele. *Kat. Mária Terézia-Rend ltárában*. Fasc. IV. N. 11. szám alatt. (Másolat.)

² U. o. Pálffyhoz intézett levelének másolata.

³ I. m. u. o.

vezérek eszményképét, Nádasdy Ferenczet nem pótolhatta és nem is pótolta senki.»¹

VIII.

Utolsó évei és halála.

Nádasdy a hadseregtől távozóban Bécsen keresztül január 13-án ért Varasdra. A báni méltósággal járó teendőket azonban nem vette át rögtön,² mert lelke talán nyugalomra és békére vágyott, a miket gyermekei körében³ leginkább megtalálhatott. Később azonban annál nagyobb buzgalommal lát báni teendőihez, a melyre a királynőnek is nagy szüksége volt, mert a háború sok pénzt, újabb és újabb emberanyagot kívánt a hadsereg számára.⁴

A csatákban szerzett érdemeinek külső megjutalmazása a világ elé Bécsbe szőlította, a hol márczius hó 7-én folyt le a katonai Mária Terézia-rend első promotiója, majd május hó közepe táján tábornaggyá való kinevezése.⁵

Nagyérdemű bátyja, Lipót, 1758 május 30-án halt meg Bécsben. Halála fia elhunytával újabb méltóság terhét jelentette Nádasdyra nézve, mert reá szállott a komáromi örökös főispánság.⁶ Bécsi időzése alatt vette át a katonai Mária Terézia-rend nagykeresztjét Lothringeni Károly herczeg kezéből.⁷ Egy évre reá értesíti Kaunitz, a kancellár, hogy a rendjellel járó 1500 forintnyi járandóságát folyósították.

Habár távol volt a hadseregtől, érintkezése nem szűnt meg azzal. Katonalelkével mindig ott volt, a hol vitézlő férfiak karddal szolgálták a trónt. Állandóan érdeklődött a harcztéri események iránt. A nádasladányi levéltárban őrzött levelek tanúsága

¹ I. m. 704. l.

² *Kerchelich* i. m. 359. l.

³ Felesége 1756-ban meghalt (jul. 28-án). *Würzbach* i. m.

⁴ *R. Horváth J.* Levelek. 420. l.

⁵ *Kerchelich* i. m. 360. és 361. l. A május 5-én kelt kinevezési okiratot lásd *Halt. Közl.* 1888. 483. l.

⁶ *Kerchelich* i. m. 366. l.

⁷ U. o. 367. l.

szerint levelezői állandóan és pontosan értesítették a katonai hírekről, a személyi változásokról, a hadi eseményekről stb.-ről. Ezredének eseményeiről is pontosan értesült, mert ennek parancsnokai állandóan beszámoltak az ezred működéséről. De felkeresték még azok is, akikkel együtt szolgált és hadakozott.¹ A *bajor fejedelem* megköszöni azt a jó bánásmódot, melyben a parancsnoksága alá rendelt bajor segítőcsapatokat résztesítette 1757-ben; ² igen megleghangú levéllel keresi fel *Benckendorf báró*, a ki a kolini csatában tünt ki Nádasdy alatt. Levele megkapó tanuságot ad arról, hogy minő tisztelettel őrizték meg Nádasdy emlékét a szövetséges államok katonái is.³

Határőrvidéki kerületében 1762-ben indult körútra. Az elhanyagolt déli határon szükséges erődítészeti munkák kijelölésére kapott ugyanis meghagyást és öt olyan helyet jelölt meg, a melyeknek karbahelyezése szükségesnek mutatkozott, nevezetesen: Kosztajniczát, a régi Pedelét(?), Petrinját és még két helyet. A haditanács azonban csak az első kettőnek költségeit engedélyezhette, még pedig azért, «hogy a bán előterjesztésének valami füstje legyen», jegyzi meg Kerchelich.⁴

Az 1764-ik évi országgyűlés előkészületei Bécsbe szólítják. Nagy dolgokról van szó, elő kell készíteni ugyanis: az adó- és a katonai-létszámemelést, még pedig a régi nemesi előjogok megszorításával! Erdély határőrvidékét is ki kellett építtetni, mivel bár a hubertusburgi béke véget vetett az ellentéteknek, 1761 óta meglazult a jó viszony Oroszországgal, a törökkel pedig a békekötés a vége felé járt. Joggal tarthattak tehát attól, hogy Frigyes, a ki csak kényszerűségből békélt meg, keletről vihart támaszt.

¹ U. o. 423. l.

² U. o. 420. l.

³ «Tout le monde s'est donné le plaisir de se désoler du jour au lendemain le retour d'un chef, dont le souvenir ne sera jamais effacé de nos cœurs, et de la perte duquel rien ne peut nous consoler; c'est la voix générale de tout le Saxon, depuis leurs généraux jusqu'au dernier de leurs dragons et illustre nom de votre Excellence nous sera éternellement respectable, cher et vénérable . . . » U. o. 425. l.

⁴ I. m. 467. l.

Nádasdy május hó 4-én indult Bécsbe, hogy a magyaroknak kedvező és az érzelmi rugókra alapított Szent István-rend megalapításának alkalmából rendezett ünnepeken is részt vegyen.¹ Harmadnapra, május 6-án folyt le a Szent István-rend megalapításának ünnepélye. A királynő díszmagyarban jelent meg és az egész aktuson csak a magyar főméltóságok voltak jelen; az udvaron kívül, a tróntól jobbra egy emelvényen a királyi család foglalt helyet, míg balról, a trón emelvényének lépcsőjén, a zászlósurak foglaltak helyet, még pedig: Nádasdy, báró Balassa Pál főpohárnokmester, gróf Pálffy Miklós főudvarmester, gróf Pálffy Károly főajtónállómester, Eszterházy, a magyar gárdakapitány, gróf Grassalkovich Antal főkamarás és gróf Batthányi Imre. A kancellár üdvözlő beszéde után a királynő olvasta fel beszédét, majd maga akasztotta a kitüntetettek nyakába az érdemrendeket. A közvélemény azonban tamáskodott, a mire nézve *Kerchelich* is megjegyezte: nem igen kétkedett senki a felett, hogy a rendnek czélja a kincstárt gyarapítani.² Majd hozzá teszi még: minden jóérzésű ember kétségbeesett, hogy a bánt nem jutalmazták.³

A következő pozsonyi országgyűlésen Nádasdy is jelen volt, a honnan azonban nem valami kellemes emlékekkel távozhatott. A karok és rendek ugyanis akkor, a midőn az udvarral a királynő bevonult, szinte tüntetőleg és a Kollár-féle irányzat megtorlása-képen, nem a királynőt éltették, hanem *vivat Nádasdy* kiáltással fogadták a királynőt.⁴ Nádasdyt bánthatta a dolog, mert a vivátozás szinte a mozgalom vezérének tüntette fel őt és irigyeinek ármánykodását látta benne.⁵ A királynő azonban, úgy látszik, még zokon sem vette a dolgot. Nádasdy ott maradt az udvar körében és augusztus folyamán Pest-Budára is elkísérte a királynőt útjában, a mely alkalommal Szőny alatt, a mikor

¹ U. o. 474. l.

² U. o. 475. l. Az érdemrend taksája a következő volt: az I. oszt. 4000, a III-iké pedig 2000 forint.

³ U. o. 476. l.

⁴ U. o. 478. l.

⁵ *Kerchelich* i. m. 478. l.

a hajó megállapodott, «a komáromi pártás szüzeket nagyon megkedvelte s azokat Mária Teréziának bemutatta.»¹

Az 1766-ik esztendő nem okoz változást Nádasdy családi állapotában. Leányát, Borbálát, férjhez adta gróf Erdődy Lajoshoz január hó 23-án.² Két fia ekkor már serdülőfélben volt és így Nádasdy laka elárulásnak nézett elejébe, ő maga pedig, sok emlékével és állása rideg fényével magára készült maradni. De a kit a harc istennője is kedvelt, azt nem hagyta el a szerelem tündére sem. Bécsből, leánya esküvőjéről jövet, február 9-én nőül vette Bukoveczen, atyjafiának: *gróf Draskóczy Józsefnek* özvegyét, a lipthói(?) származású *Malatinszky Zsuzsannát*, a ki «corporis forma omnino elegante» volt Kerchelich szerint³ és «a mely házasságról sok szó esett.»⁴

Nádasdy életének őszi verőfényét a komoly munka kísérte. A határőrvidék szervezésének munkálataiban a sziléziai harctérről jött kipróbált erők támogatták, így: *báró Bech* táborszernagy, majd lovag *Siskovits* táborszernagy (1768—1775). A mikor 1768-ban felterjeszti a határőrvidék hadiczikkeit és annak belső szervezetére vonatkozó szabályait, a határőrvidék szervezetére vonatkozó munkásságát joggal befejezettnek tekinthetjük.⁵ De nem így a hadseregszervezés egyéb terén.

Az 1778—79-iki bajor trónöröklési háború megint fegyverbe szólítja Nádasdyt. Január havában kapja meg a már hatvan éves Nádasdy Camarely tábornok útján azt a parancsot,⁶ hogy Galiciában vegye át az ott felállítandó hadsereg feletti parancs-

¹ U. o. a jegyzetben.

² U. o. 517. l.

³ U. o. 517. l.

⁴ Malatinszky Zsuzsanna hajadon korában ág. ev. vallású volt; később, első férje kedvéért, a kath. hitre tért. Férjét a család kitagadta házassága miatt. Ebben a korszakban tehát, a melyben még jó sokáig a vallási türelmetlenség uralkodott, Nádasdy házassága sok szóbeszédre adhatott alkalmat. Ezen nem is csodálkozhatunk. Malatinszky Zsuzsanna különben igen régi magyar nemes családból származott. Erre vonatkozólag lásd: *Kerchelich* i. m. 455. l., a hol első férjével kötött házassága miatt szenvedett kalváriája is méltatást talál.

⁵ *Hadt. Közl.* 1892. 415. és köv. oldalakon.

⁶ *R. Horváth J.* Levelek. 417. l.

nokságot. Február hó 14-én maga József értesíti, hogy bár a háború kitörése nem bizonyos, gondoskodjék a csapatok együtt-tartásáról és csupán azok felszerelésével várjon.¹ A helyzet kiélesedett és Nádasdy a harctérre is indult, de a május hó 13-án Teschenben kötött béke után végleg letette kardját és élete végéig csak báni méltóságát töltötte be.

Az esztendő, ha harczy dicsőséget nem is, de apai szívének mégis nagy örömet hozott. Legidősebb fiát, nevének viselőjét, *Ferenczet*, ő vezette be Fejérmegye főispáni méltóságába. Morvaországban keresztül jövet tért be Komáromba, a honnan július 3-án lepsényi birtokára ment. Itt mint búcsúzó főispán fogadta Fejérmegye urainak tisztelgését, hogy aztán július 8-án, a primás jelenlétében és nagy katonai díszelgés közepette fiára ruhazza át az általa viselt méltóságot.² Melegen érző atyai szívvél és a magyar nemes szavával szólalt meg, midőn fiának, a királynő kívánsága szerint, magyar beszéd kíséretében engedte át helyét Fejérmegye főispáni székében. «Megáldott a Jó Isten erkölccsel s tudománnyal — mondja Nádasdy — melyre nézve kegyes Asszonyunk ezen hivatallal ékesíteni kívánt. Első gondod légyen azért, hogy legkissebbnek is, a kik hozzád inségökben folyamodni fognak, Igazság szolgáltatassék, légy árváknak atyja s gyámola az egész nemes Statushoz hív szívvél és akarattal. Szívemből óhajtom, hogy oly szerencsés lehess, a nemes vármegyének kormányzásában, mint én voltam, mert oly subjektumokat találtam, a melyek távolléteben minden fogyatkozás nélkül a Nemes vármegyét igazgatták; oltalmazd, védelmezd azért mindennemű jussait s prerogatíváit. Így tehát ezen Nemes Vármegye minden némű jurisdicthóját haszonélvezetivel által adom Neked Méltóságos Főispán, egy szóval mind azon nemes hazánk szabadságival, a melyek ezen főispáni hivatalt követik. Az Ur Isten Tártsón és Éltessen. Vivát!»³

¹ U. o. 422. l.

² *Pressburger Zeitung*. 1779. 54. szám.

³ *M. N. Muzeum. Kézirattár. Hungarica. Folio. 796. sz.* Gróf Nádasdy Ferencz horvát bán beszéde fiához, midőn azt Székesfejérvármegye főispáni hivatalába iktatná. 1779.

Hátralevő életében már csak a csendes öregkor napjai következtek; öröme már csak gyermekeinek boldogulása, unokáinak szeretete, a családi körön kívül pedig a becsülés és a tisztelet lehetett. Ez a szeplőtlen becsülés és tisztelet meghatóan nyilatkozott meg akkor, a mikor a Mindenható magához szólította az élők sorából a hűség és a kötelességtudás mintaképét, valamint harczias időkben hőssé és a magyar huszárság felejthetetlen és dicsőséges vezérévé vált hatalmas egyéniségét. Nádasdy 1783 május 13-án tért meg nagynevű őseihez; *május 15-én zárta kebelébe az anyaföld: magyar fiának egyik legnagyobbikát,¹ királynőjének leghivebb katonáját és a míg magyar huszár lesz a világon, ennek tündöklő példányképét és eszményét.*

Halálakor az egész ország gyászt öltött. Az utolsó búcsúszót az ágyúk dörgése szolgáltatta. A végtisztességhez kivonult magyar huszárok, a harczok viharában edzett e marczonea férfiak kezében valóban reszkedhetett a kard, a mikor vezérüket a sirba leeresztették. Ők tették a legbecsesebb koszorút vezérük koporsójára, a kitől megtanulták, hogy miként forgassák fürgén kardjukat és hogy mi módon arassanak diadalt a nehéz lovasság felett.

Nádasdy halálát nemsokára már csak a csendes megemlékezés ugyan benső, de tompított érzése követte. Megszólalt a névtelen verselő szava is:

•Oh Nádasdy! már nem vagy —
Ezen névre megint ujjul
Bé nem gyógyult Bánatom!
Veszedelmim, siralmim közt
Ő nevelte szép hiremet,
Magyar fegyver mit nem tehet,
Hányszor meg nem mutatta?
Török, frantzia, spanyol, Prusszus
S több nemzetek ma is félve
Emlegetik nagy nevedet!
Nemzetemnek, királyunknak,
Te tartottad Betsülettjét,

¹ A paulinusok varasdi kolostorában, a *Draskovich-család* sírboltjába temették el. A varasdi r. kath. plébánia-hivatal értesítése. Lásd: a varasdi r. kath. plébánia-hivatal 1783. évi halotti anyakönyvének Fasc. I. 155. l. a május 15-iki bejegyzést.

Te utánad nyerte csak meg
 Győzedelme koszoruját
 Veszte partján Ausztria!
 Oh! nagy vitéz, hát méltó vagy
 Hunyadiak, Kinizsiek,
 Zrinyiek, Báthoriak közt
 Vitéz magyarok Diszének
 Győzedelme templomában
 Helyeztetem nagy képedet.¹

De megszólalt az a testület is, melynek tudományos törekvéseiben pártolója volt az elhunyt bán. Nevezetesen: a zágrábi főiskola professora és prodecanja, díszes gyülekezet előtt magasan szárnyaló beszédet mondott az elhunyt férfitúról.²

Ausztria és Magyarország fegyveres erejének kebelében örök időkre hirdeti Nádasdy dicsőséges emlékét az a legfelsőbb intézkedés, amelyet 1888 május 13-án, Mária Terézia bécsi szobrának leleplezésekor tett I. Ferencz József és amikor elrendelte, hogy a *9. számú magyar huszárezred örökre a «Fogarasi Nádasdy Ferencz Lipót gróf Tábornagy huszárezred»* nevet viselje.³

¹ Gróf Nádasdy Ferencz Főhadvezér halálára. Bétsben. Nemes Trattner Tamás udvari nyomtató és könyvárusnál. 1783. 4. l.

² «Occidit Sol Ille imperii nostri, cecidit Decus et ornamentum Panoniae et cujus fama totum, qua late patet, pervagatur orbem, Ipsius cineres iam brevi clauduntur Urna. Utinam saltem Supremum Numen Illum nobis adhuc conservaret Incolumen et quoniam tantam Eidem dedisset fortitudinem, cur quoque ominari non liceat totius Christiani Nominis hostem e sedibus suis, imo Regnis nostris avitis ac in Barbariae et ferocia sua Thracia exultantem e vicinia nostra exturbari potuisse... és befejezi: Hic jacet Comes Franciscus de Nádasd, hostium terror, Austriaci Nominis gloria, Hungariae decus et Ornamentum.»

Oratio funebris dicta dum piis manibus etc. Domini domini Francisci e comitibus de Nádasd etc. Regia Zagradiensis Academia III. Kalend. Junii MDCCLXXXIII. solenni ritu parentaret. Zagrabiae. Typis Joannis Thomae nobilis de Trattner. etc. ab oratore Maximiliano Chiolich de Lewensperg procedano dicata. *M. N. Muzeum.* 10. l. Belőle vettem jelégemet.

³ «In der Absicht, das Andenken meines Ahnen, sowie der hervorragenden Heerführer und Kriegsmänner des Vaterlandes in der Armee zu erhalten und zu ehren.» *Verordnungsblatt für das k. u. k. Heer.* No. 20. vom 13. Mai 1888. Personalangelegenheiten. Allerhöchste Entschliessungen.

Szemben a bécsi királyi lakkal áll a nagy királyné hatalmas méretű szobra; körülötte, miként annak idején a nagy küzdelmek és harcok között, védve a királynőt, állanak hadvezéreinek szobrai. Közöttük van Nádasdy szobra is. Néma szobra örökké hirdesse huszárezredének jelszavát: vészes idők zord fergetegében a magyar szív és lélek mindig együtt van királyával: *Pro patria, rege et lege!*

THURZÓ KÁLMÁN,
honvédszázados.